

מגדל בבל וברכת הלאומיות

בפרשתנו, קוראים אנו על מאורעות השייכות לעידן אחר בתולדות האנושות. ואף על פי כן, כפי שלימדה אותנו החסידות, פרקים אלה, למרות הריחוק לכאורה, מתארים אותנו, את בעיותינו הקיומיות, בעיות האנושות ובעיות עם ישראל, כאן ועכשיו.

אחד הפרקים האלה הוא סיפור דור הפלגה, חטא מגדל בבל. לכאורה מלמדת אותנו התורה כאן שהלאומיות היא עונש. לפני הניסיון לבנות את המגדל הייתה הארץ "שפה אחת ודברים אחדים" (בראשית יא א). אחרי החטא, "בָּלַל ה' שִׁפְתֵי כָל הָאָרֶץ, וַיִּמְשֹׁם הַפִּיץ ה' עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ". בעקבות הניסיון לבנות את המגדל נולדים הפילוג ואי-ההבנה בין בני האדם: "אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שִׁפְתֵי רֵעֵהוּ".

אכן, למדנו בספר בראשית על שני עונשים שהוטלו על האנושות; העבודה: "בְּזַעַת אֶפְיָךְ תֹּאכַל לֶחֶם" (בראשית ג, יט) - בעקבות הגרוש מגן העדן, והלאומיות - בעקבות חטא מגדל בבל. הפלא ופלא! האמנם העבודה - הקדושה לשמאל, והלאומיות - הקדושה לימין, הן, גם יחד, קללות?! ההסבר למוזרות זאת ניתן על ידי חכם יהודי בן המאה הי"ט, ר' שמשון רפאל הירש. אנסה לפשט את דבריו: שלא כעונשים שבשר ודם מטיל, עונשיו של הקב"ה הם עונשים מחנכים, בקללתו יש גם ברכה. העבודה והלאומיות מוטלות עלינו כעונש, אך בעצם, הם באים לחנך ולעצב את האנושות.

יש אכן בעבודה ובלאומיות, צד קללה. העבודה יכולה להפוך לעבדות וניצול, והלאומיות - לאגואיזם קולקטיבי, קולוניאליזם, שאיפות שליטה, התפשטות ונקם עקובים מדם. אך, בעונשו של הקב"ה יש גם ברכה. כל עוד לא הגענו לעידן הגאולה, העבודה והלאומיות, הן הכרחיות לקיומה ולהתפתחותה של הציביליזציה. העבודה בונה את האדם, והיא גם תרפיה פסיכולוגית. אחד מהמושגים הקלאסיים שבתורת הקבלה היא שלילת ה"נהמא דכיסופא", דהיינו לחם החסד, המבייש את אוכליו מפני שהושג כמתנת חנם, כמענק סעד, ולא כשכר לעבודה. מכאן הערך הדתי של המושג "עבודת ה'". העבודה נותנת כבוד לאדם, עבודת ה', אך גם העבודה אליה נכספים אחינו המובטלים.

הלאומיות מצדה מגינה כנגד סכנה אחרת האורבת על האנושות באופן מתמיד, סכנת האימפריה עולמית שתצליח להטיל את מרותה על כל הארץ: "וְנָזָה הַחֶלֶם לַעֲשׂוֹת וַעֲתָה לֹא יִבָּצֵר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת" (בראשית יא, ו). יש כאן הבטחה א-להית מופלאה לפיה לא יוכלו הכובשים הגדולים, למן סרגון, יוליוס קיסר וג'ינג'יס חאן ועד לנפוליון ורודני דורנו, להגשים את חלום הכיבוש האוניברסלי. ההסטוריה היהודית היא עדות מתמשכת לחשיבות החסד האלקי הזה, שהשאיר מקלט מחוץ לאימפריה הגדולה, המנצחת לכאורה. מבחינה פוליטית הסכנה מובנת כמעט מאליה. לדעתי גם בהשתלטות הכלכלית המסתתרת

מתחת לחזון הגלובליזציה, יש ניסיון מחודש לבנות את מגדל בבל, כשהממון מחליף את החרב.

* * *

בכל דור ודור חולם האדם את חלום אחדות האנושות. הנביאים היו חלוצי החזון הזה. הנביא צפניה מנבא במפורש בשם ה', שבאחרית הימים "אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שָׁפָה בְּרוּךְהָ" (צפניה ג ט). זהו תיקון הקללה, האפשרות שתהיה שפה ברורה, בו כל אחד יבין את רעהו. ברם, חסד עשה הקב"ה עם האדם, שלא נתן לו, עד עתה, להגשים את חלומו האוטופי. התנסותנו עם האימפריה הקומוניסטית והרטוריקה של אחוות עמים בה היא הלעיטה את האנושות שנים רבות מהוות הוכחה ניצחת לסכנות הגדולות הכרוכות בחזון, כשהוא נופל טרף בידי הצבועים.

יש משהו נוסף ב"קללת" הלאומיות. הרי"ד סולובייצ'יק לימד אותנו שעלינו להבחין בתופעות שונות בין 'גורל', לבין 'ייעוד'. הלאומיות היא צו הגורל, חסד ההגנה בפני הדורסנות של הגדולים והחזקים. ברם, יש במציאות הלאומית גם 'ייעוד'. האנושות זקוקה לפיתוח האפשרויות השונות שבה. אם "נזכה" לתרבות אוניברסלית טרם עת, התרבות האנושית תאבד הרבה מתכניה.

* * *

היחס אל הלאומיות היא אחת הדוגמאות למה שעלינו ללמוד מתולדותיה של המחשבה היהודית. כאן היה נעוץ אחד ממוקדי המלחמה הרוחנית-דתית כנגד הנצרות. אולם, לא רק נגדה. ניתן לאפיין את היהדות כאמונה במשיח ויחד עם זאת, כפירה במשיח שלכאורה כבר בא. המשיחיות החייה בעולם שטרם נגאל, בעולם בו הזאב עדיין מחפש לטרוף את הכבשה, היא משיחיות שקר. האמונה חייבת להיות מלווה במאבק נגד האשלייה המציירת מציאות אידיאלית שאינה קיימת, ולפיכך רתומים אנו לפעמים למשימה טראגית. לעתים חייבים אנו להילחם כנגד אידיאלים, לכאורה בשמם של עמדות פרימיטיביות. אך זאת, לא מפני שאנו רשעים אלא מפני שאנו משוכנעים שיריבנו צבועים, ולפעמים, יחד עם ידידינו העיוורים, והם, גם יחד, מנסים להפוך אותנו לדיירים בעולם אשלייתי שאינו קיים כלל.

עולם אשלייתי זה מקבל כל פעם פנים חדשות. אחד מבולי דואר ישראל הנפוצים היום, נושא את דיוקנו של שמעון דובנוב, אחד ההיסטוריונים היהודיים החשובים של המחצית הראשונה של המאה העשרים. דובנוב חשב שעם ישראל פיתח כבר צורת קיום מתקדמת

הרבה יותר מהצורה הקיום הפוליטית הרגילה. כשם שהלאומים מייצגים שלב מתקדם יותר, בהשוואה לשבטים הפרימיטיביים, כך מייצגת היהדות שלב מתקדם יותר, שלב שאינו זקוק יותר לסממנים הפוליטיים. שוטר לטבי רצח את דובנוב הישיש, באקציה בסוף 1941. השואה רצחה את חלומי. עד היום שומעים אנו בגרסאות שונות, את הטענה לפיה הלאומיות אינה אלא שריד פרימיטיבי. טענה זאת מרגיזה במיוחד כששומעים אותם מפיהם של אידיאליסטים הנלחמים לזכויותיהם הלאומיות של האחרים אך בזים לפרימיטיבים "הפשיסטים" הנאבקים לזכויות עמם הם. האידיאליסטים חוטאים פעמים רבות בחטא המר של שכחת ההבחנה שבין הווה לעתיד, בין הריאלי לבין האוטופי.

* * *

והערה אחרונה. שמעתי בשמו של מורי המיסתורי, פרופ' שושני, פירוש מופלא על הפסוק הקלאסי: "יְהִי ה' לְמִלְךָ עַל כָּל הָאָרֶץ - בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי ה' אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד" (זכריה יד ט). באחרית הימים תכיר "כָּל הָאָרֶץ", האנושות כולה, במונותיאזם, באחדות הא-להית. דבר זה מתואר בהבטחה הציורית שביום ההוא "יְהִי ה' אֶחָד". אך, מה מובן סיום הפסוק: "וְשֵׁמוֹ אֶחָד"? כאן מבוטאת טרגדיה גדולה, קללת ריבוי השפות. האלילות התבטאה בשחיתות. אולם גם המונותיאסטים חטאו. הם עובדים לא-ל אחד, אך למרות כך, בגלל שהם אינם קוראים את הא-להים באותו שם, הם נלחמים ביניהם מלחמות דתיות, ללא סוף. אחרית הימים היא גם גאולת השפה. ביום ההוא יהיה שמו אחד.

